אטד החוף Lycium schweinfurthii – פורח במישור החוף ובחולות הנגב הצפוני (נובמבר 2016)

כתב: **גדי פולק**

אטד החוף *Lycium schweinfurthii* (סולניים) הוא שיח קוצני שגובהו לרוב 1-3 מ'. נוף העץ מורכב מענפים מעוצים, מקושתים וסבוכים שצבעם אפור-מלבין. **אטד החוף** הוא נשיר קיץ העומד בשלכת כ-5-6 חודשים בין אפריל לאוקטובר, ונושא עלווה ירוקה בחורף ובראשית האביב. במהלך אוקטובר הצמח מתחיל ללבלב ולפרוח, והלבלוב והפריחה נמשכים גם בנובמבר ולעתים גם בהמשך החורף. בעת התחלת הלבלוב והפריחה מתפתחים ענפים מקוצרים (ברכיבלאסטים) מניצנים תפוחים המצויים ליד הקוצים חסרי העלים בעונה זו וכן גם מניצנים שעל גבי הקוצים. אלה מכילים ניצן פרח אחד (לעתים 2) המלווה ב- 2-3 עלים. בהמשך הפרחים נפתחים והעלים נפרשים. העלים תמימים, מוארכים וקהים בקצותיהם, ומצטררים כלפי בסיסם.

אטד החוף – מראה כללי. צילום: ישי שמידוב ©
מימין – בעת הלבלוב; משמאל – בשלכת
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

חלק מענפי הפריחה והלבלוב המקוצרים מתארכים במשך החורף לענפים מוארכים (דוליכובלאסטים) שאורכם נע מסנטימטרים אחדים עד עשרות סנטימטרים. ענפים אלה נושאים עלים ירוקים ומחיק העלים הללו מתפתחים ענפים מקוצרים (ברכיבלאסטים) נוספים המסתיימים בחוד קוצני, שאורכם 1-2 סנטימטרים, גם מענפי הקוצים הקצרים צומחים מקבצי עלים ופרחים. הענפים המוארכים והקוצים מתעצים ומשתעמים לקראת

הקיץ והם הבונים את השלד המעוצה הקוצני של הצמח. קוצי האטד הם אפוא גלגולי גבעול, בדומה לקוצי **קידה שעירה** ו**אשחר ארץ-ישראלי**. **אטד החוף** (כמו גם המין בן סוגו הקרוב לו **אטד אירופי**) נמנה על קבוצה קטנה של שיחים ובני שיח בצמחייה הים-תיכונית של ישראל העומדים בקיץ בשלכת מלאה. קבוצה זו כוללת צמחים כדוגמת **צחנן מבאיש** ו**חלבלוב מגובשש**. המינים הללו מלבלבים ופורחים רק אחרי רדת גשמי החורף הראשונים. לעומת זאת **אטד החוף** מתחיל ללבלב ולפרוח במהלך אוקטובר (ולעתים גם קודם לכן), גם אם לא ירדו עדיין גשמי היורה הראשונים. תצפיות ראשוניות המצריכות אישוש לאורך שנים, מראות שהלבלוב של **אטד החוף** באוקטובר מקדים ככל שהשיחים קרובים לחוף הים ותקופת השלכת ארוכה יותר באוכלוסיות פנימיות המרוחקות מאות מטרים ועד 1.5 ק"מ מחוף הים.

אטד החוף – ענפים מוארכים (דוליכובלאסטים) נושאי קוצים (גלגולי גבעול)
מימין – ענף מוארך בעל הלבלוב בחורף. צילום: ישי שמידוב ©; במרכז – ענף מוארך בשלכת הקיץ. צילום: גדי פולק ©; משמאל – ענף מוארך בעת הלבלוב והפריחה. צילום: ישי שמידוב ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

בפרחי **אטד החוף** 5 עלי גביע זעירים (2-1 מ"מ) וכותרת הבנויה מצינור כותרת ארוך (2-1.5 ס"מ) ומאוגן שמחולק ל-5 אונות שגודלן כ-4 מ"מ. בפרח 5 אבקנים המעורים בצינור הכותרת ו-2 עלי שחלה ועמוד עלי אחד שבראשו 2 צלקות. בשלב המוקדם צבע הכותרת לבן-סגלגל, לעתים עם פסים או כתמים בצבע סגול על הכותרת. עם הזדקנות הפרח ולאחר הפרייה, צבע הכותרת משתנה בהדרגה לבז' ולחום עד נבילתו. משחלה שביציותיה הופרו מתפתח פרי – ענבה כדורית עסיסית שקוטרה כ-5 מ"מ. בשלב המוקדם הפרי ירוק ובעת הבשלתו – צבעו שחור. באוכלוסיות בטבע הפוריות נמוכה ומספר הפירות

הנוצרים קטן.

אטד החוף בפריחה
מימין – התחלת פריחה, ניצנים ופרח פתוח. צילום: ישי שמידוב ©; במרכז – פרחים בשיא הפריחה. צילום: גדי פולק ©; משמאל – פרח בשל ופרחים בשלבי הזדקנות ונבילה. צילום: ישי שמידוב ©
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

פירות של אטד החוף. צילום: ישי שמידוב ©
מימין – פירות ירוקים. בתמונה נראים גם ניצני פרחים ופרח פתוח; במרכז ומשמאל – פירות בשלים בצבע שחור
לצפייה מיטבית – לחצו על התמונות

אטד החוף גדל בחבל הים-תיכוני בארץ ברצועה צרה יחסית במישור החוף לאורך חופי הים התיכון, בעיקר בבתי גידול חוליים, לרוב עד מרחק של כ- 1.5 ק"מ מהים. פרטים רבים גדלים גם במצוקי החוף שבחגורת הרסס, במרחק של עשרות מטרים בלבד מקו המים. במקומות אלה העלים נוטים להיות מעט בשרניים. בחולות קיסריה ומכמורת מוצאים את **אטד החוף** לעתים בסמיכות לעצי חרוב ובתוך סבכים של אלת המסטיק; כמו כן שכיח למצוא שיחי **אטד החוף** המהווים פונדקאים ל**שרביטן ריסני** המטפס עליהם ומכסה את כל נופם. במקרים קיצוניים מתנוונים שיחי האטד מתחת לנוף השרביטנים. אוכלוסיות נוספות של **אטד החוף** גדלות גם במדבר – בחולות הנגב המערבי ובמישור ימין.

תפוצתו העולמית של **אטד החוף** משתרעת בעיקר בדרום האגן המזרחי של הים התיכון, בקירבת חופי הים – מאלג'יריה ולוב במערב מזרחה למצרים, ישראל וירדן. כמו כן הוא מופיע גם באיי הים התיכון – בסיציליה, איי הים האגאי וקפריסין.

בעולם ידועים כ-80 מינים של אטד הגדלים באזור הממוזג ובאזורים סובטרופיים, רבים מהם בדרום אמריקה. בישראל מצויים עוד 3 מיני אטד, בנוסף ל**אטד החוף**: **אטד אירופי**, הגדל

באזורים שונים בארץ בעיקר בחבל הים תיכוני, לרוב בצידי ערוצי ואדיות ותעלות ובשולי שדות – שם לעתים מגודל כצמח משוכות. הצמח שכיח בקרקעות הלס של הנגב הצפוני. צבע הפרי – אדום; **אטד ערבי** – גדל במדבר וצבע פריו כתום-אדום; **אטד רב-פרחים** – מין נדיר בישראל המופיע בעיקר בבקעת הירדן, שמספר הפרחים באגודה שבענפים המקוצרים גדול יותר, בין 2-8. הגדרת מיני האטד בארץ כמינים נפרדים אינה ודאית לחלוטין. יש הרואים ב**אטד החוף** בעל הפירות השחורים רק זן של **אטד אירופי,** שפירותיו אדומים.

הזיהוי של האטד (**א. אירופי** ו/או **אטד החוף**) כאטד הנזכר במשל יותם בספר שופטים אינו ודאי. יהודה פליקס בספרו "עולם הצומח המקראי" מציין שתרגום השבעים אינו מבדיל בין אטד לאשחר וכולל אותם יחד – על יסוד הדמיון בדמות הכללית בין **אשחר ארץ-ישראלי** למיני אטד ועל יסוד הדמיון בפרי העסיסי, שעשוי לשמש למאכל.
השם המדעי של הסוג אטד *Lycium* נגזר מחבל ליקיה שבדרום טורקיה (אזור אנטליה); שם המין *Lycium schweinIfurthii* ניתן על שם הבוטנאי הגרמני שוויינפורת שחקר את הטבע במזרח אפריקה ובצפונה בסוף המאה ה-19.

שימושים למאכל ולמרפא ברפואה עממית מתוארים בארץ ב**אטד אירופי. אטד החוף** לא נזכר כמין שימושי, אם כי ניתן לשער שהשימושים עשויים להיות דומים. הפירות העסיסיים הבשלים של **אטד אירופי** ראויים למאכל. נסים קריספיל ויגאל גרנות מציינים בספריהם מגוון סגולות רפואיות המיוחסות לעלים ולשורשים ברפואה עממית אצל הבדווים בנגב – כמוהל המופק מהצמח, כמרתח או כתה. את המין *Lycium barabarum* ששמו העממי הוא "גוג'י ברי", מגדלים בסין כצמח מסחרי ולפירותיו המיובשים מיוחס ברפואה העממית ערך בטיפול בפוריות הזכר וכסגולה לבריאות ואריכות ימים.

ספרות נוספת:

גרנות י 2015 צמחי הנגב ברפואה הערבית, האסלאמית הקדומה וברפואה העממית הבדואית. המרכז הבין-תחומי – מדרשת שדה בוקר. הוצאת אופיר ביכורים.

דנין א 1983 אטד החוף, אטד אירופי. בתוך: אלון ע (עורך). החי והצומח של ארץ-ישראל, כרך 11 – צמחים בעלי פרחים ב'. החברה להגנת הטבע ומשרד הבטחון – ההוצאה לאור.

פליקס י 1968 עולם הצומח המקראי. הוצאת מסדה, תל אביב.

קריספיל נ 1985 צמחי מרפא, מדריך שדה לצמחי המרפא של א"י. הוצאת דפוס המקור.

שמידע א 2005 לקסיקון מפה – צמחי ישראל. הוצאת מפה.

———————————————————————————-

Feinbrun-Dothan 1978 Flora Palaestina vol. III. The Israel Academy of Sciences and Humanities. Jerusalem.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: פולק ג 2016 אטד החוף Lycium schweinfurthii – פורח במישור החוף ובחולות הנגב הצפוני (נובמבר 2016), פורחי החודש, כתב-עת "כלנית" מספר 3.
https://www.kalanit.org.il/lycium-schweinfurthii/